

Stormflodernes tid – klima, natur og flytningerne af Nørre Vosborg i 1500-tallet

Artikler

Nørre Vosborgs historie kan spores tilbage til 1299, hvor herregården tilhørte kong Erik Menved. Siden dengang er der sket store forandringer på herregården, og den har været nedbrudt og flyttet flere gange på grund af ugunstige naturforhold. Nye arkæologiske undersøgelser har de seneste år vist, at herregården gennem historien har været placeret hele fire forskellige steder i området. Med sin placering tæt på Storåen og den jyske vestkyst er det ikke overraskende, at vejrets og klimaets omskifteligheder gennem tiden i høj grad har påvirket Nørre Vosborg.

Herregården Nørre Vosborg ligger i Ulfborg Sogn, lige hvor den vandrige Storå løber ud i den østlige ende af Nissum Fjord. Fra fjorden har vandet haft adgang til Vesterhavet, når ellers der var en åbning i sandtangen mellem fjorden og havet. I nogle perioder har åbningen tilsyneladende været lukket på grund af fygning og aflejring langs kysten, men det kan ikke tidsfæstes med nøjagtighed. Landskabet var dengang meget anderledes end nu, og blæst og vand har haft sjældent stor indflydelse på natur og mennesker i området samt på Nørre Vosborgs skæbne.

En gård ved navn Vosborg nævnes første gang i 1299 som tilhørende kong Erik Menved (født 1274, regent 1286-1319). Siden overgik stedet til adelsmanden Niels Bugge (d. 1358), som ifølge sagnet skulle have ladet det middelalderlige Vosborg opføre af en engelsk bygmester. Sagnet fortalte også, at Niels Bugge var blevet spået, at der engang skulle komme en person fra vest iført en blå kappe, som skulle få borg og tårn til at falde. 'Manden i kappen' må forstås som Vesterhavet. Man har siden ment, at Niels Bugges Vosborg var det voldsted, man allerede kendte syd for det nuværende Nørre Vosborg, og at spådommen gik i opfyldelse i 1532, da en stormflod skal have lagt området på det nærmeste øde. Men sådan hænger det ikke sammen.

Omfattende arkæologiske undersøgelser i 2000'erne har bragt ny viden om Vosborgs ældste bygningshistorie. Det er nu klart, at der har eksisteret hele fire Vosborge, der har afløst hverandre og i det følgende benævnes Vosborg 1-4 efter deres kronologiske orden.

Placeringen af de fire Vosborge. Nr. 1 er det middelalderlige Vosborg opført 1341 og forladt i anden halvdel af 1500-tallet. Ikke langt derfra findes voldstedet efter Vosborg 2, sandsynligvis opført i årene efter 1551, mens Nørre Vosborg (nr. 3) og Sønder Vosborg (nr. 4) er opført længere væk fra Nissum Fjord på det tørre land.

Det ældste Vosborg, opført 1341 (Vosborg 1)

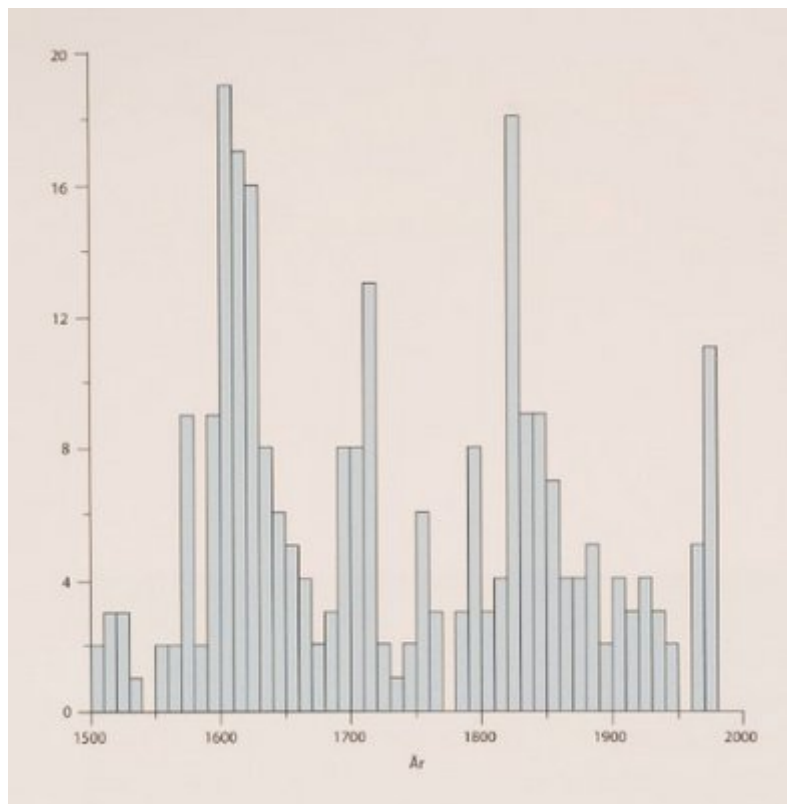
I løbet af den arkæologiske undersøgelsesperiode blev der tæt ved Nissum Fjord længst mod vest og knap en kilometer sydvest for det nuværende Nørre Vosborg (Vosborg 3) registreret en række strandvolde under overfladen på en lavtliggende mark. Det viste sig at være rester af det middelalderlige Vosborg (Vosborg 1), som på det nærmeste var totalt udslettet af en eller flere voldsomme stormfloder. Der var bevaret rester fra konstruktionen af flere banker, kunstigt opbygget af tørv og forstærket i kanten med pælesætninger eller trækonstruktioner. På hovedbanken har der stået et stateligt stenhus bygget i tegl, der har målt 14 x 22 meter og været mindst 16 m højt.

Rekonstruktion af det middelalderlige Vosborg, beliggende helt ud til Nissum Fjord. Tegning: Erik Sørensen

Fund af tagtegl viser, at der har været anvendt glaserede munke- og nonnetegl. Dateringer på baggrund af årringene i det tømmer, der har været anvendt i opbygningen af konstruktioner og broer, siger entydigt, at hele anlægget er opført i 1341 og har været i brug til efter midten af 1500-tallet, hvor enkelte pæle viser, at der endnu blev repareret på anlægget. Stormfloden i 1532 kan altså ikke gøres ansvarlig for anlæggets endeligt. Nye dateringer af tømmeret på det endnu eksisterende Nørre Vosborg (Vosborg 3) viser, at den nye herregård er opført omkring 1575, hvilket mere end antyder, at ejerne senest på dette tidspunkt opgav det middelalderlige Vosborg. Det kan være en stormflod juleaften 1593, der er omtalt i en årbog skrevet af en præst i Aalborg og i flere andre samtidige kilder, der var ansvarlig for anlæggets endeligt.

Vosborg 1 synes at være blevet forladt under ordnede forhold. Alt er blevet fjernet, og hvad der måtte have været tilbage, blev skyllet væk under den store stormflod i 1593. Det eneste sted, der lå genstande bevaret, var i voldgraven omkring broen over til hovedbanken med stenhuset. Her lå rester af sko, et spænde i metal, armbrøstbolte og andet af den slags, som er blevet tabt i løbet af årene, hvor borgen var i brug. Disse genstande har tilsyneladende ligget i læ for vestenvinden og er derfor ikke blevet flyttet rundt af vejr og vind.

Diagrammet viser antallet af stormfloder pr. tiår langs Vestkysten. Årtierne før og efter år 1600 var særligt hårdt ramt. Efter Gram-Jensen 1991.

Lidt før midten af det 14. århundrede, da det middelalderlige Vosborg (Vosborg 1) blev opført ude på de lave arealer tæt ved fjorden, må klimaet tydeligvis have været et andet og mildere uden større stormfloder, som kunne true den nye borg. Normalvandstanden har måske også været noget lavere. Den anden halvdel af 1500-tallet ligger omtrent midt i den periode, som man i dag kalder den lille istid. Temperaturerne faldt, og vejret blev væsentligt mere uroligt. Man kan med rimelighed kalde denne periode og frem til midten af 1600-tallet for stormflodernes tid.

Renæssancens Vosborg, ca. 1550 (Vosborg 2)

Ganske tæt på det nyopdagede Vosborg 1 ligger det voldsted, som man hidtil har ment var den middelalderlige forgænger for Nørre Vosborg. Voldstedet har dog aldrig tidligere været undersøgt og var derfor af ukendt alder.

De nye undersøgelser på lokaliteten viste, at der har ligget et firfløjet herregårdsanlæg omkring en gårdsplads på 22 x 28 m, beliggende på en lav banke, der ud fra de arkæologiske fund entydigt kan dateres til tiden mellem 1550 og 1600, og som følge heraf benævnes Vosborg 2.

De arkæologiske undersøgelser viste ingen fund fra tidligere perioder. Der var på ingen måde noget ældre på stedet. Både dateringen og placeringen passer da også usædvanligt fint med, at et delingsbrev fra 1551 mellem to arvinger til Vosborg indeholdt en bestemmelse om, at der skulle udlægges en ny parcel, hvor den ene af arvingerne skulle bygge en ny hovedgård, dvs. i nærheden af Vosborg 1. Dette nyopførte anlæg, Vosborg 2, eksisterede kun i kort tid og blev omkring 1600 flyttet til en ny placering, der blev benævnt Sønder Vosborg eller Vosborg 4.

Renæssanceherregården Vosborg 2, som man formoder den har set ud i sidste halvdel af 1500-tallet. Tegning: Erik Sørensen

Både præstens årbog fra Aalborg og en ti år senere beretning fra København fortæller, at stormfloden i 1593 ødelagde eller stærkt beskadigede Vosborg 2. I foråret 1594 fik ejeren da også bevilget hjælp af kongen til genopbygning af beskadigede bygninger. De arkæologiske undersøgelser på Vosborg 2 viste dog ikke tegn på direkte ødelæggelser som følge af forhøjet vandstand eller egentlig stormflod. Der er mange indikationer på, at bygningerne i løbet af ret kort tid er blevet revet ned, formentlig dog ad flere omgange. Mindre lag af sand kunne være tegn på, at nedrivningen er foregået i en periode med en del storme. I terrænet rundt om ses da også flere mindre sandklitter, dog af ukendt alder.

Brugbare byggematerialer er omhyggeligt blevet fjernet og sejlet bort i skibe, der bekvemt kunne lægge til i Storåens gamle leje, der dengang forløb lige øst/sydøst for voldstedet. En kraftig ophobning af knust tegl og teglbrokker ned mod åen er tydelige spor efter denne hændelse. De indvundne byggematerialer kan være brugt til opførelsen af Sønder Vosborg (Vosborg 4) længere inde i landet. Den nye herregård stod færdig senest i 1604.

Årsagen til flytningen af dette Vosborg (Vosborg 2) var givetvis, at den hidtidige placering havde vist sig særdeles sårbar for vejrets rasen, både i form af den forøgede trussel om stormflod og på grund af den kraftige vestenvind, der yderligere har presset åvandet sammen og som desuden kan have forårsaget sandflugt i perioder. Den nye lokalitet tog bedre højde for vejrets til tider voldsomme karakter.

Illustration af ødelæggelserne, som de kan have set ud i dagene efter den store stormflod 1593. Middelalderborgen (Vosborg 1) til højre er helt ødelagt, mens Vosborg 2 i baggrunden er stærkt medtaget.
Tegning: Erik Sørensen.

Nørre Vosborg, ca. 1575 (Vosborg 3)

Den nuværende herregård Nørre Vosborg (Vosborg 3) står som det bedst bevarede og eneste intakte anlæg af de fire historiske Vosborge. Herregården ligger i bunden af Nissum Fjord, hvor Storåen løber ud i fjorden. Det firfløjede anlæg har en kompliceret bygningshistorie. Bygningerne er opført på en kunstig forhøjning, et voldsted, der på de tre sider ud mod fjorden er beskyttet af en markant vold til at tage af mod voldsomt højvande, stormflod og vand, der kunne presses op fra åen. Altså en befæstning mod naturens rasen og ikke mod en egentlig fjende. Det hele er omgivet af en uregelmæssig voldgrav. En bro fører mod øst over til avlsgården, som domineres af to længer på hver side af gårdspladsen. Mod øst afsluttes anlægget af et markant porttårn fra 1790, der markerer indgangen til hele anlægget. Avlsgården ser ikke ud til at have været omgivet af en voldgrav til nogen af siderne.

Den østlige fløj på voldstedet har fået navnet 'Gyldenstjernehuset', og er den ældste bestående bygning på banken. Mange har hidtil ment, at huset var opført i årene umiddelbart efter delingen af Vosborg i 1551. Ved den gennemgribende restaurering i 2000'erne viste undersøgelser imidlertid, at tagværkets egetømmer oprindeligt var fældet omkring 1570-1575, og at huset derfor først må være opført i den efterfølgende generation, hvor Predbjørn Gyldenstjerne (1548-1616) ejede Nørre Vosborg.

Rekonstruktion med et bud på, hvordan det første Nørre Vosborg (Vosborg 3) kunne have set ud. I baggrunden ses Nørre Vosborg 2 og helt bagerst ruinen af Nørre Vosborg 1. Tegning: Erik Sørensen

Senere er herregården gentagne gange ombygget og udbygget. På vestsiden af gårdspladsen har der stået en bindingsværksbygning med høj sokkel og kælder. I midten af 1700-tallet blev bindingsværksbygningen erstattet af en fuldmuret bygning, som traditionelt kaldes 'De Lindehuset', men da var allerede blevet opført en nordfløj i bindingsværk og med teglhængt tag, kaldet 'Ide Langehuset'. Dateringen af tømmeret fra bygningen viser, at den må være opført 1655 eller ganske kort derefter.

Sydfløjens ældste del bliver ofte kaldt 'Tanghuset' efter familien Tang, som ejede Nørre Vosborg i 1800-tallet. Det er opført i 1839, som en grundmuret bygning med tegltag og har formentlig afløst en ældre bygning. Fra 1857 blev fløjen mod øst bygget til.

Sønder Vosborg, ca. 1600 (Vosborg 4)

Efter nedbrydningen af Vosborg 2 blev en ny herregård i årene omkring 1600 opført længere inde på dette tørre land, et par kilometer længere mod sydøst. Byggematerialer fra nedrivningen af den gamle gård er blevet genbrugt, og de nye bygninger blev anlagt som en typisk herregårdsplads fra renæssancen, hvor kun få rester endnu er bevaret.

Den nye herregård stod færdig senest i 1604, og begge de to nye herregårde (Vosborg 3 og 4) videreførtes derefter i hver sin slægts eje, hvor der senere ganske naturligt opstod en tradition for at benævne dem henholdsvis 'Nørre' og 'Sønder' Vosborg. I 1769 findes en beskrivelse af Sønder Vosborg som en bindingsværksbygning "i ringe stand". De to Vosborge var en kort overgang en samlet besiddelse, da Peder (1737-1826) og Søren Tang (1743-1795) overtog begge i 1786. Brødrene satsede imidlertid på Nørre Vosborg og frasolgte Sønder Vosborg, der ikke længe efter blev udstykket og solgt i mange parceller. En af disse parceller videreførtes som bondegård med en placering omtrent på den gamle herregårds placering. Gården, der i dag bærer navnet Sønder Vosborg, fungerer endnu som et moderne landbrug med nye bygninger, hvor man i haven finder dele af en stor, men lav bank med omgivende voldgrav, der er de sidste bevarede rester fra den historiske herregård fra 1600.

Afslutning

Efter restaureringerne i 2000'erne blev Nørre Vosborg indrettet som kultur- og konferencecenter med hotel og restaurant. Herregården er en af Vestjyllands få overlevende, herskabelige herregårde, der kan fortælle om en langvarig kontinuitet gennem 700 års historie.

Men det er også en historie præget af omskifteligheder og af klimaets og vejrets stærke indflydelse: Vind, sandflugt, stormflod, havvand og åvand har til forskellige tider truet mennesker og bygninger på de fire Vosborge. Flytninger af herregårdene viser, hvorledes ejerne gennem århundreder har forsøgt at tilpasse deres ejendomme efter naturens luner. Arvedelingen i 1551 medførte, at det middelalderlige Vosborg blev delt i to halvdele og en ny borg blev opført. De to Vosborge blev derefter i 250 år videreført som to forskellige herregårde, som regel tilhørende forskellige ejere. I de sidste årtier før 1600 blev begge Vosborge, under indtryk af elementernes rasen og de forøgede trusler fra naturens kræfter, flyttet til en sikrere placering længere væk fra fjord og hav.

Nørre Vosborg set fra nordvest. Den firfløjede hovedbygning ligger for sig selv omgivet af voldgrave, mens de historiske avlsbygninger ligger som parallelle længer omkring en gårdsplads. Porttårnet fra 1790 er modstillet hovedbygningen og fuldender anlægget, samtidig med at det for de besøgende gæster bliver et synligt indgangsparti, der kan ses på lang afstand. Den lange længe med det lyse tag øverst i billedet mod nord er en nybygget hotelfløj. Foto: Lis Helles Olesen

Coast 2 Coast Climate Challenge

Denne artikel er udarbejdet i samarbejde med Coast 2 Coast Climate Challenge, der er et tværregionalt klimatilpasningsprojekt i Region Midtjylland. Et af underprojekterne udføres af Aarhus Universitets Centre for Environmental Humanities. Formålet med dette projekt er at undersøge, hvordan klimaet og klimatiske forandringer har påvirket kulturen i Region Midtjylland fra slutningen af sidste istid og til i dag, og det er således et klimakulturhistorisk projekt.

DEL PÅ FACEBOOK

DEL PÅ TWITTER

SEND TIL EN VEN

UDSKRIV

Relateret indhold

A Artikler

- › Gudenåen - ressourcer og forvaltning gennem historien
- › Niels Bugge, ca. 1300-1358
- › Miljøhistorie - hvad er det?
- › Herregården Rygård
- › Stormfloden i 1825, Thyborøn Kanal og kystsikring
- › Adel, godsejere og herskab, 1500-1919
- › Økokritik - hvad er det?
- › Baroniet Vilhelmsborg
- › Fra vejrvarsler til vejrudsigten, ca. 1600-1900
- › Forsvundne herregårde - Fra Grubbesholm i 1761 til Sæbyholm i 2014
- › Herregårde
- › Herregården Bregentved
- › Herregården Clausholm
- › Herregården Egeskov
- › Fimbulvinteren - virkeligheden bag myten fra nordisk mytologi
- › Herregården Frederiksdal
- › Herregården Gammel Kirstineberg
- › Herregården Hvedholm
- › Herregården Knuthenlund
- › Herregården Rydhave
- › Herregården Sandbjerg
- › Herregården Voergaard
- › Kalø Slot

K Kilder

- › "Ny Oversvømmelse i Hamborg". Artikel i Aarhus Stiftstidende, 8. februar 1825
- › "Frygtelig var Vesterhavets Overskyllelse". Artikel i Den Viborger Samler, 26. februar 1825
- › Forordning om afledning af vand fra marker, enge, moser og åer, 25. juni 1790
- › Vejrvarsler af Peder Jacobsen Flemløse: "Tegn til tørt og klart vejrlig af jorden", 1591
- › Vejret i Jylland i 1700-tallet ifølge godsejer Hans Rosborg, 1743

F Film

- › Herregården Gammel Estrup - 600 års familiehistorie
- › Oplevelsernes herregård - danske herregårde i det 21. århundrede

Relaterede perioder

- › Adel

› Adelsvælden, 1536-1660

Emneord

1700-tallet 1800-tallet adel og herremænd Jan Kock Landbrug miljø og miljøpolitik

Om artiklen

Forfatter(e)

Jan Kock

Tidsafgrænsning

1299 - 2000

Medietype

Tekst

Sidst redigeret

25. juli 2019

Sprog

Dansk

Litteratur

Nørre Vosborg i tid og rum. Bind 1: Borg og herresæde. Bind 2: Herregård i lyst og nød. Red.: Anders Bøgh, Helle Henningsen og Kristian Dalsgaard, Aarhus 2014.

Gram-Jensen, Ib: Stormfloder. Danish Meteorological Institute, Scientific Report 91:1. København 1991

Udgiver

danmarkshistorien.dk

Eksterne links

- › Centre for Environmental Humanities
- › Coast to Coast Climate Challenge